

Людмила КОТКОВА,

доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського, кандидат філологічних наук

СВІТОГЛЯДНІ ОРІЄНТИРИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА (ЦИТАТНИК ІЗ «ЩОДЕННИКА»)

На жаль, українська книжка XIX–XX століття «проходила» імперсько-радянську ідеологічну цензуру, а ми довгий час довіряли написаному, не піддаючи сумнівам друковане слово. Сьогодні час змін. Щоб відрізнити правду від заангажованості, щоб навчитися критично сприймати тогочасну дійсність, пропонуємо відкрити для себе нового Тараса Шевченка – не старого діда в шапці й кожусі, а генія національної ідеї, інтелігентну людину, харизматичного чоловіка, якого радо вітали в кожній оселі, який міг дозволити собі щоденні гостювання в елітних родинах тодішньої імперії, який був глибоко обізнаний у літературі, історії, образотворчому й музичному мистецтві, філософії, політиці тощо...

Саме через документальну щоденникову прозу можна якнайглибше зрозуміти, чим жив митець, як сприймав довкілля й себе в цьому світі, адже в таких записах автор щиро фіксував щойно почуту, побачену, пережиту подію, занотовував момент життя «тут і зараз», розкривав власні естетичні цінності.

Період, охоплений у «Щоденнику» (12 червня 1857 – 20 травня 1858), – це «літописання», яке Тарас Шевченко «подарував своєму другові М. Лазаревському» [1, с. 5]. Уперше в українському перекладі (автором був Олександр Кониський) цей своєрідний автопортрет надрукували 1893 року в журналі «Правда» під назвою «Записки, або Журнал Тараса Григоровича Грушівського-Шевченка» [1, с. 8].

Ці думки «з перших вуст» широко й глибоко розкривають перед нами постать Великого Кобзаря, змушують сформувати власну точку зору на систему життєвих цінностей Пророка, його світоглядні пріоритети. Навмисно поряд із

фрагментами не подаємо критики; як інколи радив сам Т. Шевченко, щоб «побільше міркувати і поменше критикувати» [1, с. 61]. Тож хай стане ця добірка цитат підґрунтям для вивчення творчості Тараса Шевченка в школі. Нехай живе Шевченкове слово як світоглядна зброя українства.

Про Батьківщину

1 липня 1857 р.: Я займався тоді творінням малоросійських віршів, які згодом упали таким страшним тягарем на мою вбогу душу. Перед його дивовижними творами я задумувався й лелівав у своєму серці свого сліпця Кобзаря і своїх кровожерних гайдамаків. У тіні його витончено-розкішної майстерні, як у спекотному дикому степу наддніпровському, переді мною миготіли мученицькі тіні наших бідних гетьманів. Переді мною розстелявся степ, усіяний курганами. Переді мною красувалася моя прекрасна, моя бідна Україна у всій непорочній меланхолійній красі своїй. І я замислювався, я не міг відвести своїх духовних очей від цієї рідної чарівної принади. Покликання, і нічого більше [1, с. 52].

17 червня 1857 р.: Особливо вдячний я йому [Кулішеві] за «Записки о Южной Руси». Я цю книгу скоро напам'ять буду читати. Вона мені так живо, так чарівно живо нагадала мою прекрасну бідну Україну, що я наче з живими розмовляю з її сліпими лірниками і кобзарями. Прекрасна, благородна праця [1, с. 22].

Про українську пісню

15 березня 1858 р.: Сьогодні ввечері запросив він для мене якусь п. Грекову, мою напівземлянку, із зошитом малоросійських пісень. Прекрасний, свіжий, сильний голос, але наші пісні їй не далися, особливо жіночі. Уривчасто, різко, національної експресії вона не вловила.

Чи скоро я почую тебе, моя рідна задушевна пісне? [1, с. 268].

21 березня 1858 р.: Вечір провів у своєї милої землячки М. В. Максимович. І, незважаючи на Страсну п'ятницю, вона, мила, весь вечір співала для мене наші рідні задушевні пісні. І співала так сердечно, прекрасно, що я уявив себе на берегах широкого Дніпра. Чудові пісні! Чарівна співачка! [1, с. 274].

25 березня 1958 р.: В кінці обіду амфітріон прочитав на честь мою вірші власного творення. А після обіду наймиліша господиня проспівала кілька малоросійських пісень, і захоплені гості розійшлися хто куди... [1, с. 278].

28 березня 1858 р.: У нього [В. Білозерського] зустрів я моїх співвигнанців оренбурзьких – Сераковського, Станевича і Желяковського (Сову). Радісна, весела зустріч. Після сердечних промов і милих рідних пісень ми розлучилися [1, с. 281].

Про покликання: живопис і поезію

1 липня 1857 р.: Дивне, одначе, це всемогутнє покликання. Я добре знав, що живопис – моя майбутня професія, мій насущний хліб. І замість того, щоб вивчити її глибокі таїнства, та ще під керівництвом такого вчителя, яким був безсмертний Брюллов, я складав вірші, за які мені ніхто ані шеляга не заплатив і які, нарешті, позбавили мене свободи, і які, незважаючи на всемогутню нелюдську заборону, я все-таки нишком кропаю. І навіть подумую іноді про тиснення (зрозуміло, під іншим ім'ям) цих плаксивих, німечних дітей своїх. Справді, дивне це невгамовне покликання [1, с. 53].

14 червня 1857 р.: Я щось надто старанно і акуратно взявся за свій журнал. Не знаю, чи довго триватиме цей письменницький жар? Як би не наврочити. Якщо правду сказати, – я не бачу великої потреби в цій пунктуальній акуратності.

А так – з нічого робити. На безділлі і це рукоділля. Занятому літератору або якому-небудь постачальникові фейлетону, – тому необхідна ця бездушна акуратність як вправа, як його насущний хліб. Як інструмент віртуозові, як пензель живописцю, так літератору необхідна щоденна вправа пера. Так роблять і геніальні письменники, так роблять і віршомази. Геніальні письменники тому, що це їх покликання. А віршомази тому, що вони інакше себе і не уявляють, як геніальними письменниками. А то б вони й пера в руки не брали [1, с. 17].

19 червня 1857 р.: Ось де причина моїх невимовних страждань. І до всього цього мені ще заборонено малювати. Віднято благородну частину мого бідного існування. Трибунал під головуванням самого сатани не міг би виголосити такого холодного, нелюдського вироку. А бездушні виконавці виконали його з обурливою точністю.

Августин-язичник, засилаючи Назона до диких гетів, не заборонив йому писати й малювати. А християнин Микола заборонив мені те й інше. Обидва кати. Але один з них кат-християнин! І християнин дев'ятнадцятого століття, в очах якого виросла величезна держава у світі, зросла на засадах Христової заповіді. <...> Писати заборонено за обурливі вірші малоросійською мовою. А малювати – і сам верховний суддя не знає, за що заборонено [1, с. 26–27].

26 червня 1857 р.: Про живопис мені тепер і думати нічого. Це було б схоже на віру, що на вербі виростуть груші.

Я й раніше не був навіть і посереднім живописцем. А тепер і поготів. Десять років невправляння можуть зробити і з великого віртуоза звичайнісінького калачного балалаєчника.

Отже, про живопис мені й думати нічого.

А я думаю присвятити себе неподільно гравюрі акватинта. Для цього я маю намір обмежити своє матеріальне існування до крайньої можливості і завзято

зайнятися цим мистецтвом. А в проміжку часу робити малюнки сепією зі знаменитих творів живопису, малюнки для майбутніх естампів.

Для цього, я думаю, достатньо буде двох років старанного заняття.

Потім поїду на дешевий хліб в мою милу Малоросію – і візьмемося за виконання естампів <...> [1, с. 37].

6 листопада 1857 р.: Після десятирічного посту я разом накинувся на книги, об'ївся і тепер страждаю нетравленням у шлунку. Іншої причини я не знаю цій томливій моральній бездіяльності. Малювати нічого порядного не можу, не придумую, та й приміщення моє не дозволяє. Малював би портрети, за гроші нема з кого, а задарма працювати совісно [1, с. 201].

Про власні вірші

20 червня 1857 р.: <...> віддячив йому [Кухаренкові] листом <...> зі вкладенням небувалої розповіді уявного Варнака під назвою «Москалева криниця». Я написав його незабаром після отримання листа від батька отамана кошового. Вірші виявилися майже однакової добротності з колишніми моїми віршами. Трохи тугіші й уривчасті. Але це нічого, – дасть Бог, вирвуся на свободу, і вони в мене потечуть плавніше, вільніше, простіше й веселіше. Чи дочекаюся я цієї кульгавої чарівниці свободи? [1, с. 30].

21 лютого 1958 р.: Почав переписувати свою поезію для друку, писану із 1847 року по 1858 рік. Не знаю, чи багато вибереться з цієї половини доброго зерна [1, с. 256].

6 березня 1958 р.: Я занадто цупко взявся за свою «Відьму», так цупко, що сьогодні скінчив, а роботи було порядно, і, здається, порядно скінчив. Переписав і злегка виправив «Лілею» та «Русалку».

Як сприймуть земляки мої мою невільницьку музу? [1, с. 264].

18 березня 1858 р.: Скінчив переписування або проціджування своєї поезії за 1847 рік. Шкода, що нема з ким доладно прочитати. Михайло Семенович в цій справі мені не суддя. Він занадто захоплюється. Максимович – той просто благоговіє перед моїм віршем, Бодянський теж. Потрібно буде почекати Куліша. Він хоча й жорстоко, але іноді скаже правду; зате йому не говори правди, якщо хочеш зберегти з ним добрі стосунки [1, с. 271].

30 березня 1858 р.: Увечері графиня Настасья Іванівна представила мене своїм знайомим, що зібралися у неї порядним натовпом. Вони вітали мене як давно очікуваного і дорогого гостя. Спасибі їм. Боюся, як би мені не зробитися модною фігурою в Пітері. А на те схоже [1, с. 282].

Про критику, філософію та Біблію

5 липня 1857 р.: Я, незважаючи на мою щирю любов до прекрасного в мистецтві і в природі, почуваю непоборну антипатію до філософії та естетики. І цим почуттям я зобов'язаний спочатку Галичу та остаточно поважному Василю Івановичу Григоровичу, що читав нам колись лекції з теорії витончених мистецтв, девізом яких було: побільше міркувати і поменше критикувати.

Чисто Платонівський вислів [1, с. 61].

16 грудня 1857 р.: <...> а ми з Володимиром Івановичем між розмовою торкнулися якось ненавмисне псалмів Давида і взагалі Біблії.

Помітивши, що я не байдужий до біблійної поезії, Володимир Іванович запитав у мене, чи я читав Апокаліпсис. Я сказав, що читав, але, на жаль, нічого не зрозумів; він заходився пояснювати сенс і поезію цієї богонатхненної нісенітниці й на закінчення запропонував мені прочитати власний переклад Одрокнення з тлумаченням та по прочитанні просив сказати свою думку. Останнє мені боляче не до душі. Без цієї умови можна б, і не прочитавши, подякувати йому за послугу, а тепер необхідно читати.

Подивимося, що це за звір у перекладі? [1, с. 218–219].

29 червня 1957 р.: О святі, великі, верховні апостоли, якби ви знали, як ми забруднили, як покалічили проголошену вами просту, прекрасну, світлу істину. Ви напроорокували лжевчителів, і ваше пророцтво збулося. В ім'я святе, ім'я ваше так звані вчителі вселенські побились, як п'яні мужики, на Нікейському вселенському соборі. В ім'я ваше папи римські орудували земною кулею і в ім'я ваше заснували інквізицію й жахливе автодафе. В ім'я ж ваше ми поклоняємося потворним суздальським ідолам і чинимо на честь вашу потворну вакханалію.

Істина стара і, отже, повинна бути зрозуміла, а вашій правді, якій ви були хрещеними батьками, минає вже 1857 годочок. Дивно, яке тупе людство [1, с. 45–46].

Про імперський режим

19 червня 1857 р.: Вчора відійшов пароплав у Гур'єв і привезе звідти другу роту та самого батальйонного командира. А з нагоди прибуття сюди цієї важливої особи залишається тут рота, до якої належу і я, готується до огляду. Для цієї важливої прийдешньої події мені сьогодні приганяли амуніцію. Яка мерзенна прийдешня важлива подія! Яке нескінченне та огидне це припасовування амуніції! Невже й це ще не востаннє мене виведуть на площу, як безсловесну тварину, напоказ? Ганьба й приниження!

Важко, важко, неможливо заглушити в собі всяку людську гідність, стати струнко, слухати команди і рухатися, як бездушна машина. І це єдиний, досвідом

перевірений спосіб вбивати разом тисячі собі подібних. Геніальний винахід! Що робить честь і християнству, і просвіті.

Дивно, що навіть розсудливі люди, як, наприклад, наш лікар Нікольський, люблять подивитися, як витягує носок посинілий від напруги чоловік. Не розумію цієї нелюдської насолоди. А наш шановний Гіпократ, незважаючи на спеку і холод, цілі години просиджує біля хвіртки і милується приниженням собі подібних. Кат ти, як видно, за покликанням і тільки за назвою лікар [1, с. 25].

27 червня 1857 р.: Доведеться, щоб уникнути гауптвахти з блохами і блощицями, знайомитися з новоприбулими офіцерами та в очікуванні майбутніх благ пиячити з ними [1, с. 42].

18 червня 1857 р.: І комендант, замість всякого привітання, мовчки подає мені якийсь папір. Я здригнувся, приймаючи цей таємничий папір як безперечну вісницю свободи. Читаю та очам не вірю. Це рапорт на ім'я коменданта від поручника Кампіньоні про те, що я в нетверезому стані наробив йому зухвалості матюками. У чому свідчать і новоприбулі офіцери. І в кінці рапорту він просить та вимагає вчинити зі мною по всій суворості закону, тобто негайно провести слідство.

Я остовпів, прочитавши цю несподівану гидоту. «Порадьте, що мені робити з цією гадиною?» – запитав я коменданта, прийшовши до тями. «Один засіб, – сказав він, – просіть прощення або, за змістом дисципліни, ви арештант. Ви маєте свідків, що ви були тверезі, а він має свідків, що ви його лаяли». «Я приймаю присягу, що це неправда», – сказав я. «А він прийме присягу, що правда. Він офіцер, а ви все ще солдат».

У, як страшно відгукнулося в мені це, майже забуте, слово. Робити нічого, заховав гордість в кишеню, натягнув мундир і вирушив просити вибачення. Простояв я в передпокої у мерзотника битих дві години. Нарешті він допустив мене до своєї похмеленої персони. І після багатьох вибачень, прохань, принижень даровано мені було прощення з умовою зараз же послати за чвертю горілки. Я послав по горілку, а він пішов до коменданта по рапорт. Принесли горілку. А він приніс рапорт і привів своїх благородних свідків.

«Що, батечку, – сказав один з них, подаючи мені пухку тремтливу з похмілля руку, – вам не завгодно було познайомитися з нами добровільно, як слід з благородними людьми, так ми вас примусили». На цю коротку й повчальну промову вже п'яна компанія зареготала, а я трохи не промовив: мерзотники! та ще й патентовані мерзотники [1, с. 43].

Про Кремль та Ермітаж

19 березня 1858 р.: О 10 годині ранку вийшли ми з Михайлом Семеновичем із дому і, незважаючи на воду та бруд під ногами, обходили пішки принаймні чверть Москви. Я не бачив Кремля із 1845 року. Казармовидний палац його багато спотворив, але він все-таки оригінально прекрасний. Храм Спаса взагалі, а головний купол особливо потворний. Вкрай невідале величезне творіння. Як товста купчиха в золотому повойнику зупинилася напоказ серед білокам'яної [1, с. 272].

31 березня 1858 р.: З художником Лукашевичем був я в Ермітажі. Нова будівля Ермітажу здалася мені не такою, як я її уявляв. Близькість і розкіш, а витонченості мало. І в цьому чудовому храмі мистецтва сильно відбилася важка казармена лапа недобозабутнього дресированого ведмедя [1, с. 282].

Про стосунки з О. Афанасьєвим-Чужбинським і О. Лазаревським

2 липня 1857 р.: Був у мене якось приятель в Малоросії, п. Афанасьєв, або Чужбинський. У 1846 році доля звела нас у «Цареград», не в Оттоманській столиці, а в єдиному трактирі в місті Чернігові. Мене доля закинула туди у справах служби, а його через непереборну любов до неухважності або, як він висловлювався, за покликом серця. Я знав його як найбільш шаленого й невичерпного віршотворця, але не знав того прихованого механізму, яким приводилося в рух це невтомне натхнення. І тоді тільки, коли оселились ми, – щоб уникнути зайвих витрат, по-перше, а по-друге, щоб, як товариші по ремеслу, споглядати один одного у всі хвилини дня і ночі, – тоді тільки дізнався я таємну пружину, якою рухалося це істинно невтомне натхнення. Пружина ця була шиплячий самовар. Спочатку я не міг зрозуміти, чому мій товариш по ремеслу не попросить, коли йому заманеться, склянку чаю з буфету, як я це роблю, а неодмінно велить подати самовар. Але коли я розглянув приятеля ближче, то виявилось, що він, власне, не самовар велів подавати, а велів подавати натхнення, або пружину, що приводить в рух цю таємничу силу.

Я спершу дивувався, звідки, з якого джерела випливають у нього такі величезні вірші, а виявилось, що скринька просто відчиняється.

Ми прожили з ним разом весь Великий піст, і не виявилось в місті не тільки панночки, дами, навіть старої баби, якій би він не написав до альбому не чотиривірш який-небудь (він дрібниці зневажав), а повну важку ідилію. <...>. Але це все нічого. Хто з нас без слабкостей? А головна річ у тім, що коли прийшлося нам платити дань володареві «Цареграда», то у товариша по ремеслу не виявилось готівкової данини. І я повинен був заплатити, не рахуючи інші споживання, але, власне, за локомотив, який наводив в рух натхнення. 23 рублі сріблом, які,

незважаючи на дружнє чесне слово, і до цих пір не отримав. Ось чому я суттєво пізнав дію шиплячого самовара на моральні сили людини.

У моєму становищі природно, що я постійно потребував копійки. І я писав йому в Київ два рази про згаданих 23 руб., але він навіть віршами не відповів. Я так і подумав, що на жаль! Росія втратила другого Тредьяковського. Але я помилився. Минулої зими у фейлетоні «Русского инвалида» бачу на безконечних шпальтах нескінченний малоросійський вірш, з нагоди, не пам'ятаю, з якого саме приводу, – пам'ятаю тільки, що огидні і підлі лестощі російській зброї. Ба, думаю собі, чи не мій це приятель так відзначається? Дивлюся, справді він, А. Чужбинський.

Так ти, мій милий, живий і здоровий, та ще й падлючити навчився! Бажаю тобі успіху на вибраному поприщі, але зустрітися з тобою не бажаю.

Не пам'ятаю, хто саме, але якийсь глибокий серцезнавець сказав, що найвірнішим дружбомером є гроші. І він сказав справедливо. Істинна, справжня дружба, яка виявляється тільки в критичних, важких випадках, і вона навіть вимагає цього холодного мірила. Найбільш жива, одухотворена мова дружби – це гроші. І чим більший нестаток, тим дружба щиріше проганяє цю голодну відьму. Я був такий щасливий у своєму, можна сказати, коловороті життя, що неодноразово куштував від плоду цього райського дерева. І в даний, мені здається, найкритичніший час, я отримую [від Лазаревського] 75 рублів – за що? За яку ласку? Ми з ним бачилися всього двічі. Перший раз в Орській фортеці; другий раз в Оренбурзі.

Пошли, Господи, всім людям таку дружбу й такого друга, як Лазаревський. <...> Віра без діл мертва. Так і дружба без істотних доказів – пусте, лукаве слово (с. 56–57).

Про природу

17 червня 1857 р.: З деякого часу, відтоді, як мені дозволено усамітнюватися, я надзвичайно полюбив самоту. Миле усамітнення! Нічого не може бути в житті солодшого, чарівнішого від усамітнення, особливо перед лицем усміхненої, квітучої красуні матері Природи. Під її солодкою чарівністю людина мимоволі занурюється сама у себе і бачить Бога на землі, як каже поет [1, с. 22].

14 липня 1857 р.: <...> у великоросійської людини є вроджена антипатія до зелені, до цієї блискучої ризи усміхненої матері природи. Великоросійське село – це, як висловився Гоголь, навалені купи сірих колод із чорними отворами замість вікон, вічний бруд, вічна зима! Ніде прутика зеленого не побачиш, а по боках непрохідні ліси зеленіють. А село, як ніби навмисно, вирубалось на велику дорогу

з-під тіні цього непрохідного саду. Розтяглося в два ряди біля великої дороги, вибудувало заїжджі двори, а на відшибі капицю й кабачок, та йому нічого більше не потрібно. Незрозуміла антипатія до принад природи.

У Малоросії зовсім не те. Там село і навіть місто сховали свої білі привітні хати в тіні черешневих і вишневих садів. Там бідний неусміхнений мужик огорнув себе чудовою, вічно усміхненою природою і співає свою сумну задушевну пісню в надії на краще існування. О моя бідна, моя прекрасна, моя мила батьківщино! Чи скоро я зітхну твоїм цілющим, солодким повітрям? Милосердний Бог – моя нетлінна надія [1, с. 83–84].

3 травня 1858 р.: О 4:00 залишив я Ермітаж і зайшов на виставку квітів. Чарівний перехід! Упродовж кількох годин уважного споглядання творів великих майстрів я втомився, обважнів духом, і раптом жива, свіжа принадність природи та мистецтва благотворно охоплює мене і оновлює. Різноманітна зелень, маси свіжих розкішних квітів, музика і на довершення чарівності – натовпи прекрасних, молодих і свіжих, як квіти, жінок [1, с. 302].

Про Савур-могилу

13 серпня 1857 р.: Я розгортаю книгу, і мені попалося літературне літописання. Читаю, – і що ж я читаю? Наша славна Савор-Могила розкопана. Знайшли в ній якісь золоті та інші дрібниці, які не говорять навіть, чи справді це була могила одного зі скіфських царів.

Я люблю археологію. Я поважаю людей, які присвятили себе цій таємничій матері історії. Я цілком усвідомлюю користь цих розкопувань. Але краще б не розкопували нашої славної Савор-Могили. Дивна і навіть дурна прихильність до безмовних курганів, які ні про що не розповідають. Увесь день і вечір я все співав:

У степу могила

З вітром говорила.

Повій, вітре буйнесенький,

Щоб я не чорніла [1, с. 131].

Про Миколу Костомарова та його матір

31 серпня 1857 р.: <...> знайшов квартиру Тетяни Петрівни Костомарової. Добра бабуся, вона впізнала мене по голосу, але, поглянувши на мене, засумнівалася у своєму здогаді. Переконавшись же, що це справді я, а не хто інший, вона привітала, як рідного сина, радісним поцілунком і щирими сльозами.

Пароплав простояв у Саратовській пристані до наступного ранку, і я з полудня до першої години опівночі провів час у Тетяни Петрівни. І, Боже мій, чого ми з нею не згадали, про що ми з нею не переговорили. Вона мені показувала

листи свого Ніколаші з-за кордону і пелюстки фіалок, прислані їй сином в одному з листів із Стокгольма від 30 травня. Це число нагадало нам фатальне 30 травня 1847 року, і ми, як діти, заридали. О першій годині ночі я розлучився зі щасливою і благородною матір'ю найпрекраснішого сина [1, с. 142].

Про листи як жанр та обов'язок

4 січня 1858 р.: Весь день був присвячений писанню листів. Обов'язок нудний, але неминучий. Написав півдюжини послань, в тому числі й авторові «Сімейної хроніки» що надіслав мені з Михайлом Семеновичем примірник своєї чарівної хроніки. Кулішу при листі надіслав свої «Неофіти». Цікаво мені знати його думку про сей новий мій твір [1, с. 229].

Про непроханих гостей

16 березня 1858 р.: Намалював портрет, не зовсім вдало, Михайла Семеновича. Причиною невдачі були спочатку Максимович, а потім Маркович. Пренаївні відвідувачі. Їм і на думку не спала приказка, що не вчасний гість – гірше татарина. А здається, люди розумні, а простої речі не розуміють [1, с. 270].

Про дружбу

28 березня 1858 р.: О 3:00 повернувся я додому і обійняв мого задушевного Семена Артемовського.

А через півгодини я був уже в його домі, як у своїй рідній хаті. Багато і багато ми згадали і переговорили, а ще більше не встигли ні згадати, ні переговорити.

Дві години промайнули швидше однієї хвилини. Я розлучився з моїм милим Семеном, і о 6-ій годині вечора разом з Лазаревським подалися ми до графині Н. І. Толстої.

Сердечніше і радісніше не зустрічав мене ніхто і я нікого, як зустрілися ми з моєю святою заступницею і з графом Федором Петровичем.

Ця зустріч була задушевнішою від всякої родинної зустрічі. Багато чого хотілося мені переказати їй, і я нічого не сказав. Іншим разом. Пляшкою шампанського освятили ми святе радісне побачення і о 8:00 розлучилися [1, с. 279–280].

29 березня 1858 р.: <...> 12:00 з М. Лазаревським поїхали до Василя Лазаревського. На диво симпатичні люди ці прекрасні брати Лазаревські, і всі шість братів як одна чудова рідкість. Василь прийняв мене як давно небаченого свого друга. А ми з ним вперше в житті зустрічаємося. От земляк, так земляк! [1, с. 281].

Про матеріальний стан

30 червня 1857 р.: Дивно, що мене вважають тут всі, в тому числі і Зігмонтовські, темним багатцем. Це ймовірно, тому, що якщо я роблю борги, зрозуміло, нікчемні, то в обумовлений термін акуратно їх виплачую, не вдаючись по допомогу Ізраїлю, та не закладаю останньої сорочки, як це роблять багато хто з офіцерів. Коли я сказав Зігмонтовським, що весь мій капітал складається зі 100 рублів срібла, на який я, крім дорожніх витрат, маю намір ще придбати в Москві необхідний одяг, то вони в один голос назвали мене Плюшкіним. Я не знайшов за потрібне розчаровувати їх своєю вбогістю і розлучився з ними, як справжній багач [1, с. 47–48].

1 липня 1857 р.: Спочатку сплачується борг, потім задовольняється голодний нестаток, а на залишки купується задоволення. Так принаймні роблять порядні люди. А я і тінню боюся бути схожим на безладного нехлюя [1, с. 53].

2 липня 1857 р.: Ось ми знайомимося, потім дружили, переходимо на «ти» і, нарешті, входимо у фінансові відносини. Він [Соколовський] мені замовляє свій портрет. І я йому дозволяю приїздити до мене на сеанси із власним фріштиком, що складається з 200 устриць, чверті холодної телятини, 6 пляшок портера і 1 пляшки джину. Все це з'їдає і випиває впродовж сеансу найдружнішим чином. Третій сеанс почався у нас на «ти» і скінчився шампанським.

Я був у захваті від друга-аристократа. Скінчилися сеанси, пішов я до друга по мзду: друг зайнятий, нікого не приймає; інший раз те ж саме, третій, четвертий, і так до десяти разів – все те саме. Я плюнув другові на поріг та й ходити перестав [1, с. 57].

12 квітня 1858 р.: Щоб уникнути застуди, завернули до Смурова, випили по чарці джину та проковтнули по десятку устриць [1, с. 290].

Про всепрощення

20 червня 1957 р.: Дивно ще ось що. Все це несповідиме горе, всі роди приниження й наруги минули, як ніби не торкаючись мене. Найменшого сліду не залишили по собі. Досвід, кажуть, є найкращим нашим учителем. Але гіркий досвід пройшов повз мене невидимкою. Мені здається, що я точно той же, що був і десять років тому. Жодна риса в моєму внутрішньому образі не змінилася. Чи добре це? Добре. Принаймні мені так здається. І я від глибини душі дякую моєму Всемогутньому Творцю, що він не допустив жахливому досвіду торкнутися своїми залізними кігтями моїх переконань, моїх по-дитячому світлих вірувань. Деякі речі просвітлили, округлилися, набрали більш природного розміру та образу. Але це наслідок незворушно пролітаючого старого Сатурна, а ніяк не наслідок гіркого досвіду [1, с. 29].

14 квітня 1858 р.: Семен познайомив мене з досить пристойним юнаком, В. П. Енгельгардтом.

Багато чого і багато поворухнулося в душі моїй при зустрічі з сином мого колишнього поміщика.

Забуття минулому. Мир і любов теперішньому [1, с. 291].

Про визнання

17 квітня 1858 р.: За обідом граф Федір Петрович сказав коротеньке слово на честь милостивого царя. А на честь мого мимовільного довготерпіння сказав майже ліберальне слово Микола Дмитрович Старов. Потім Щербина і на закінчення сама графиня Настасья Іванівна. Мені було і приємно, і разом ніяково. Я не сподівався собі такої великої честі. Для мене це було абсолютно нове [1, с. 290].

17 квітня 1858 р.: Н. Д. Старов прислав М. Лазаревському написане слово, сказане ним на честь мою на обіді у графині Н. І. Толстої. Як річ дорогу для мене заносу його в мій журнал.

«Вдячне слово Т. Г. Шевченку.

Нещастя Шевченка скінчилося, а з тим разом знищилася одна з кричущих несправедливостей. Ми не порушимо скромності тих, чия участь сприяла цьому добру та набула подяку всіх, хто співчуває достоїнству блага...

Ми скажемо, що нам відродно бачити Шевченка, який серед жахливих, убивчих обставин, у похмурих стінах казарми смердячої – не ослаб духом, не віддався відчаю, але зберіг любов до своєї тяжкої долі, бо вона благородна. Тут великий приклад усім сучасним нашим художникам та поетам, і вже це гідне обезсмертити його!

Дозвольте ж запропонувати тост вдячності за Шевченка, який своїми стражданнями підтримав те святе вірування, що істинно моральну природу людини не в силах придушити ніякі обставини! Н. Старов [1, с. 294].

Література

1. Шевченко Т. Г. Щоденник. Львів, 2015. 320 с.